

Розділ III

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

УДК 159.91

О. М. Кокун,

доктор психологічних наук, доцент

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье излагаются результаты исследований, в которых приняли участие 748 студентов педагогических специальностей. Проанализировано распределение важнейших показателей, которые характеризуют такие компоненты их психофизиологической готовности к педагогической деятельности, как физическая, адаптационная, информационная и мотивационная готовность.

The article presents the research results of 748 students of pedagogical specialities. It analyses distribution of the most important characteristics that define such components of psycho-physiological readiness to teaching as physical, adaptive, informational and motivational readiness.

Сформована психофізіологічна готовність студентів до майбутньої професійної діяльності є однією з основних цілей їхньої підготовки у ВНЗ. Особливої ваги формування такої готовності набуває у професіях, які мають виняткове суспільне значення. До таких професій належить і професія вчителя [2; 3; 5]. Ця професія, до того ж, відрізняється складністю, стресогенністю та значними психофізіологічними витратами [2; 3; 7], що ще більше підвищує важливість наявності у випускників педагогічних ВНЗ належного рівня психофізіологічної готовності до неї.

До компонентів психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності, виходячи із системних засад [9], нами були віднесені такі, як фізична, адаптаційна, інформаційна, мотиваційна готовність, а також готовність провідних для здійснення педагогічної діяльності когнітивних функцій (мислення, пам'яті, уваги тощо) [4]. У статті ми викладемо результати досліджень цих компонентів (крім когнітивної готовності), проаналізувавши розподіл найважливіших показників, що їх характеризують.

У дослідженнях взяли участь 748 студентів чотирьох педагогічних ВНЗ (у Києві та Переяславі-Хмельницькому). У дослідженнях використовували: анкетування (26 питань), методика діагностики рівня соціальної фрустрованості Вассермана-Бойко, методика самооцінки рівня тривожності Спілбергера-Ханіна, шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема.

Показники фізичної готовності. Як показники фізичної готовності студентів до педагогічної діяльності нами розглядалися такі дані розробленої нами анкети, як самооцінка студентами динаміки працездатності впродовж дня та тижня, стану свого здоров'я, а також кількість ознак втоми, що виникають у них під час навчання.

Результати самооцінки студентами педагогічних спеціальностей динаміки власної працездатності впродовж дня та тижня (табл. 1) практично не відрізняються від результатів, що були нами отримані раніше у студентів, які навчалися за творчими спеціальностями [3]. Для більшої частини студентів властива стійка працездатність, що є важливою складовою їх фізичної готовності до педагогічної діяльності. Також ми виявили, що для жінок характерною є достовірно гірша самооцінка власної працездатності впродовж дня та тижня.

Таблиця 1

Самооцінка студентами динаміки працездатності

Працездатність	Студенти	<i>n</i>	Погіршується, %	Не змінюється, %	Поліпшується, %	<i>p</i> ≤
Упродовж дня	жінки	486	43	42	15	0,001
	чоловіки	262	25	57	18	
	разом	748	37	47	16	-
Упродовж тижня	жінки	486	36	49	15	0,001
	чоловіки	262	21	57	22	
	разом	748	31	52	17	-

Погіршення працездатності можна розглядати як нормальну реакцію на навчальне та позанавчальне навантаження, й особливої уваги потребують не всі студенти, що мають такий тип реакції, а лише ті з них, в яких він надто виражений й відчутно негативно позначається на їх навчальній діяльності, оскільки це, поза сумнівом, виявиться й у майбутній роботі за фахом.

Так само, як можна побачити з табл. 2 і 3, для студенток власнито й достовірно гірша самооцінка стану свого здоров'я, вони схильні називати більшу кількість ознак втоми, які у них викликає навчання у педагогічному ВНЗ.

Таблиця 2

Самооцінка студентами стану свого здоров'я

Студенти	n	СТАН ЗДОРОВ'Я					p ≤
		Дуже погане, %	Погане, %	Посереднє, %	Добре, %	Дуже добре, %	
Жінки	486	1	5	47	44	3	0,001
Чоловіки	262	1	2	25	59	13	
Разом	748	1	4	39	49	7	

Таблиця 3

Кількість ознак втоми, що виникають у студентів під час навчання

Студенти	n	Кількість указаних ознак втоми							M	σ	p ≤	
		0	1	2	3	4	5	6				7
Жінки	486	5	22	26	22	14	6	3	2	2,7	1,46	0,001
Чоловіки	262	2	44	28	16	6	3	1	-	1,96	1,14	
Разом	748	4	30	26	21	12	5	2	1	2,44	1,4	

Тут, у плані оптимізації фізичної готовності студентів до педагогічної діяльності, уваги потребують ті 5% студентів, які оцінюють здоров'я як «дуже погане» чи «погане», а також ті 8%, що відмічають п'ять і більше ознак втоми, які виникають у них під час навчання.

Відсотковий розподіл ознак втоми, які виникають у студентів під час навчання (табл. 4) показує, що в досліджуваних навчання зумовлює виникнення приблизно однакової кількості різних ознак втоми (22–33%): зниження працездатності, нервово напруження, байдужість, підвищення дратівливості, погіршення уваги, нестійкість настрою. І тільки трохи менше було вказано випадків погіршення самопочуття (19%). Практично такі самі результати були нами отримані у студентів творчих спеціальностей [3], крім показника погіршення уваги, який у них виявився найбільш вираженим й майже вдвічі більшим — його вказали 36% досліджуваних.

Таблиця 4

**Відсотковий розподіл ознак втоми, які виникають у студентів
під час навчання**

ОЗНАКИ ВТОМИ	Кількість студентів, %
Погіршення самопочуття	17
Зниження працездатності	33
Погіршення уваги	22
Нервово напруження	32
Підвищення дратівливості	24
Нестійкість настрою	22
Байдужість	29
Інші ознаки	5
Жодної ознаки	4

Показники адаптаційної готовності. Показниками адаптаційної готовності студентів до педагогічної діяльності в нашому дослідженні виступили:

- 1) такі результати анкетування як самооцінка студентами своїх стосунків з однокурсниками та викладачами, своїх волевових якостей, кількість і обсяг занять фізичною культурою та спортом на тиждень, частота паління та вживання алкогольних напоїв;
- 2) рівень соціальної фрустрованості студентів (методика Васермана-Бойко);
- 3) рівень їх особистісної тривожності (методика Спілбергера-Ханіна);
- 4) рівень навчальної самоефективності (шкала Р. Шварцера та М. Єрусалема).

Отримані результати показують, що між студентами, студентами та викладачами існують, як правило, гарні стосунки. За кількісними показниками вони практично не відрізняються від результатів студентів творчих та технічних спеціальностей [3]. Варто відзначити, що стосунки з викладачами у жінок виявилися достовірно кращими, ніж у чоловіків (див. табл. 5).

Тут в якості ознаки недостатньої адаптаційної готовності до педагогічної діяльності можна розглядати не тільки самооцінку студентами особистих стосунків з однокурсниками та викладачами як «дуже поганих» чи «поганих» (1% у наших дослідженнях), але й як «посередніх» (15–21%), адже від уміння налагодити гарні робочі

стосунки зі своїми колегами, учнями та їх батьками буде багато в чому залежати успішність майбутньої педагогічної роботи студентів.

Щодо самооцінки студентами своїх вольових якостей (табл. 6), то явною дезадаптаційною ознакою є їх самооцінка як «дуже поганих» чи «поганих» (2% у наших дослідженнях).

Таблиця 5

Оцінка студентами своїх стосунків з однокурсниками та викладачами

Стосунки	Студенти	<i>n</i>	Дуже погані, %	Погані, %	Посередні, %	Гарні, %	Дуже гарні, %	<i>p</i> ≤
З однокурсниками	разом	748	-	1	15	66	18	-
З викладачами	жінки	486	-	1	17	73	9	0,001
	чоловіки	262	-	2	29	64	5	
	разом	748	-	1	21	70	8	-

Таблиця 6

Оцінка студентами своїх вольових якостей

Вольові якості				
Дуже низькі	Низькі, %	Посередні, %	Високі, %	Дуже високі, %
-	2	38	49	11

Також важливими адаптаційно значущими для студентів показниками є кількість і обсяг занять студентів фізичною культурою та спортом на тиждень (табл. 7–8), бо, як було переконливо доведено численними дослідженнями, регулярні різноманітні фізичні навантаження, в яких можуть використовуватися різні комплекси гімнастичних вправ та безпосередні заняття різними видами спорту, сприяють поліпшенню працездатності та загального психофізіологічного стану. І тут особливе занепокоєння викликають також 2% досліджуваних, які з різних причин (здебільшого за станом здоров'я) позбавлені такого універсального адаптаційно сприятливого чинника, як фізичне навантаження. Але й заняття фізичною культурою та спортом тільки раз на тиждень, що мають 33% досліджуваних, також є явно недостатніми з погляду набуття студентами потрібної адаптаційної готовності до майбутньої педагогічної діяльності.

Отримані в дослідженні результати щодо поширювання серед студентів таких шкідливих звичок, як куріння та вживання алкогольних напоїв, також є майже ідентичними результатам проведених серед студентів творчих та технічних спеціальностей досліджень [3]. Порівняння у статевому аспекті показало, що достовірні відмінності існують тільки за частотою куріння (табл. 9–10).

Таблиця 7

**Кількість занять студентів фізичною культурою
та спортом на тиждень**

Студенти	n	Кількість занять					M	σ	p ≤
		Не займаються, %	1 раз, %	2–3 рази, %	4–5 разів, %	Майже щодня, %			
Жінки	452	2	35	47	8	8	1,88	0,91	0,001
Чоловіки	155	1	29	41	12	17	2,18	1,01	
Разом	602	2	33	45	10	10	1,96	0,94	-

Таблиця 8

**Обсяг занять студентів фізичною культурою
та спортом на тиждень**

Студенти	n	Кількість занять					M	σ	p ≤
		0 годин, %	1–2 години, %	3–4 години, %	5–6 годин, %	7 годин, %			
Жінки	452	2	40	33	13	12	3,7	3,6	0,001
Чоловіки	155	1	24	23	18	34	6,2	5,5	
Разом	602	2	36	29	15	18	4,4	4,3	-

Таблиця 9

Частота куріння студентів

Студенти	n	Частота куріння				p ≤
		не палить, %	1–3 сигарети, %	5–15 сигарет, %	пачку і більше, %	
Жінки	486	83	8	8	1	0,001
Чоловіки	262	70	7	15	8	
Разом	748	78	8	10	4	-

Таблиця 10

Частота вживання студентами алкогольних напоїв

Студенти	n	Частота вживання алкогольних напоїв				p ≤
		не вживають, %	зрідка, %	1–2 рази на тиждень, %	раз у 1–2 дні, %	
Жінки	486	26	67	6	1	0,001
Чоловіки	262	23	60	13	4	
Разом	748	25	65	8	2	-

Таким чином, студенти частіше курять, ніж студентки, що повністю узгоджується з даними використаних джерел [1; 6] та наших досліджень [3]. З цими даними узгоджується і поширеність куріння серед досліджуваних студентів, яка приблизно відповідає поширеності куріння серед молоді України.

Тільки 25% досліджуваних студентів зовсім не вживають алкогольних напоїв, дві третини їх вживають зрідка і 10% — регулярно. Очевидно, що саме остання група потребує особливої уваги, бо регулярне вживання спиртного є одним із показників дезадаптованості студентів [8].

За рівнем соціальної фрустрованості до групи студентів з недостатньою адаптаційною готовністю до майбутньої педагогічної діяльності можна віднести ті 8%, в яких цей рівень виявився «дуже високим» чи «збільшеним» (табл. 11). Групу студентів з «помірним» рівнем можна розглядати як таку, що перебуває на межі з дезадаптацією (23% у наших дослідженнях).

Щодо рівня особистісної тривожності, то тут, на наш погляд, цей показник може бути чинником дезадаптивних реакцій у майбутній педагогічній діяльності не в усіх 38% студентів (табл. 12), які мають «високий» рівень тривожності (бо тут очевидно є недостатня диференційована спроможність методики), а лише в тих, в яких цей рівень перевищує 55 балів. Таких у наших дослідженнях виявилось 11%. А оптимальним рівнем особистісної тривожності для успішної педагогічної діяльності за використаною методикою, на наш погляд, є середній (31–45 балів), який виявився у 54% досліджуваних.

У більшості досліджуваних студентів (57%, див. табл. 13) рівень навчальної самоефективності виявився достатньо високим, що свідчить про їх потенційну здатність не тільки успішно виконувати навчальне навантаження та вимоги до навчання у ВНЗ, а й мати достатньо високу самоефективність у подальшій педагогічній роботі. Середньою навчальною самоефективністю виявилась у 37% студентів,

що свідчить про існування у них певних проблем у навчальній сфері, на які потрібно звернути увагу, та достатньо високу імовірність виникнення проблем у подальшій професійній діяльності. У 6% студентів показник навчальної самоефективності виявився незадовільним, що можна вважати для них вираженим дезадапційним чинником.

Таблиця 11

Рівень соціальної фрустрованості студентів

Рівень соціальної фрустрованості	Бали	Жінки, %	Чоловіки, %	Разом, %
Відсутній	1	-	-	-
Дуже низький	1,05–1,45	3	7	4
Знижений	1,5–1,95	21	28	24
Невизначений	2,0–2,45	44	37	41
Помірний	2,5–2,95	22	24	23
Збільшений	3,0–3,45	9	3	7
Дуже високий	3,5	1	1	1
<i>M</i>		2,29	2,16	2,23
σ		0,49	0,48	0,49
$p \leq$		0,01		-

Таблиця 12

Рівень тривожності студентів ($n = 748$)

Рівень тривожності	Бали	Реактивна тривожність	Особистісна тривожність		
			жінки, %	чоловіки, %	разом, %
Низький	30	26%	5	10	8
Середній	31–45	52%	46	63	54
Високий	46	22%	49	27	38
<i>M</i>		37,5	45,5	41,2	43,4
σ		10,3	9,5	9,0	9,5
$p \leq$			0,001		-

Показники інформаційної готовності. Показники інформаційної готовності студентів до педагогічної діяльності отримували на основі запропонованої в анкеті самооцінки власних знань про умови і особливості роботи вчителя, а також самооцінки власних педагогічних знань та вмінь. Як свідчать отримані результати, 63% досліджуваних оцінюють свої знання про умови і особливості роботи вчителя як «високі» чи «дуже високі» (див. табл. 14), що

можна розцінити як достатній рівень інформаційної готовності за цим показником. Самооцінка 29% студентів таких знань, як «посередніх» свідчить вже про недостатній рівень готовності. І відносно тих 8% студентів, що оцінили означені знання як «низькі» чи «дуже низькі», постає питання щодо правильності зробленого ними професійного вибору.

Таблиця 13

Навчальна самоефективність студентів

Навчальна самоефективність	Бали	Кількість студентів, %
Висока	36–40	10
Вища за середню	30–35	47
Середня	25–29	37
Нижча за середню	20–24	5
Низька	≥ 19	1
<i>M</i>		30,2
<i>σ</i>		4,1

Таблиця 14

Самооцінка студентами власних знань про умови й особливості роботи вчителя

Студенти	<i>n</i>	Знання про умови і особливості роботи вчителя					<i>p</i> ≤
		дуже низькі, %	низькі, %	посередні, %	високі, %	дуже високі, %	
Жінки	486	1	6	25	46	22	0,001
Чоловіки	262	1	10	37	37	15	
Разом	748	1	7	29	44	19	-

Самооцінка студентами власних педагогічних знань і вмінь виявилася порівняно нижчою за самооцінку знань про умови й особливості роботи вчителя (табл. 15), що є повністю природним, оскільки педагогічні знання та вміння ними ще тільки набуваються у процесі навчання. Але, разом з тим, 33% досліджуваних їх оцінили як «високі» чи «дуже високі». За даним показником інформаційної готовності особливої уваги потребують ті 20% студентів, які оцінили означені знання та вміння як «низькі» чи «дуже низькі».

І, як свідчать результати двох вищенаведених таблиць 14–15, за показниками інформаційної готовності студентів до педагогічної

діяльності наявними також достовірні статеві відмінності, які, у цьому разі свідчать про кращу готовність за цим компонентом жінок.

Показники мотиваційної готовності. Як показники мотиваційної готовності студентів до педагогічної діяльності виступили такі результати анкетування, як самооцінка студентами власної зацікавленості у навчанні та свого наміру працювати вчителем (викладачем).

Щодо першого показника, то ми бачимо, що у 78% зацікавленість у навчанні є достатньою (табл. 16), тобто оцінена як «вища за середню», «висока» чи «дуже висока». І тут уваги потребують 22% студентів із «низькою» та «посередньою» самооцінками за цим показником, бо низький рівень мотивації до навчання свідчить й про неготовність за цим компонентом до майбутньої професійної діяльності.

Таблиця 15

Самооцінка студентами власних педагогічних знань і вмінь

Студенти	n	Педагогічні знання та вміння на поточний момент, %					p ≤
		дуже низькі	низькі	посередні	високі	дуже високі	
Жінки	486	2	15	48	31	4	0,05
Чоловіки	262	4	21	44	29	2	
Разом	748	2	18	47	30	3	-

Таблиця 16

Самооцінка зацікавленості студентів у навчанні (рівень мотивації)

Студенти	n	Зацікавленість у навчанні, %					p ≤
		низька	посередня	вища за середню	висока	дуже висока	
Жінки	486	1	20	40	31	8%	0,01
Чоловіки	262	2	22	49	22	5%	
Разом	748	2	20	43	28	7%	-

Щодо оцінки студентами свого наміру працювати вчителем (викладачем), то тут, порівняно з першим показником, результати є гіршими (див. табл. 17). Тільки 14% досліджуваних упевнені, що вони будуть працювати вчителем. Ще 25% вказують, що «напевно будуть» (разом — 39%). «Ще не вирішили» — 31%. І цілих

30% студентів, опановуючи педагогічну професію, зазначають, що вони за нею працювати «не будуть» чи «скоріше за все не будуть». Це є дуже тривожною тенденцією, оскільки не може навіть йти мови про набуття готовності до професії, коли людина, що її опановує не збирається після закінчення навчання за нею працювати чи не впевнена в цьому. А кількість таких студентів, як ми бачимо, у нашому дослідженні становить майже дві третини.

Таблиця 17

Намір студентів працювати вчителем (викладачем)

Студенти	n	Працювати вчителем (викладачем) студенти, %					p ≤
		не будуть	скоріше не будуть	ще не вирішили	напевно будуть	будуть	
Жінки	486	11%	19%	28%	25%	17%	0,05
Чоловіки	262	14%	18%	34%	24%	10%	
Разом	748	12%	18%	31%	25%	14%	-

Отже, на підставі результатів проведених досліджень серед студентів педагогічних спеціальностей проаналізовано розподіл найважливіших показників, що характеризують такі компоненти їх психофізіологічної готовності до педагогічної діяльності, як фізична, адаптаційна, інформаційна та мотиваційна готовність. Саме на отриманих результатах, значною мірою, можуть базуватися рекомендації та заходи щодо оптимізації формування психофізіологічної готовності студентів до педагогічної діяльності, які нами будуть викладені у подальших публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. И., Красовский К. С. Что обуславливает неэффективность программ профилактики курения для подростков? Поиски выхода. — Казань: Фолиант, 2000. — 40 с.
2. Болтівець С. І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика. — К.: Редакція «Бюлетеня ВАК України», 2000. — 303 с.
3. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. — К.: Міленіум, 2004. — 265 с.
4. Кокун О. М. Розвиток психофізіологічної готовності студентів до педагогічної діяльності впродовж навчання у ВНЗ // Наук. зап. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К.: Міленіум, 2006. — Вип. 27. — С. 381–389.

5. Максименко С. Д., Щербан Т. Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посіб. для студ. пед. вузів.— Ужгород: Закарпаття, 1998.— 105 с.
6. Рекомендації з профілактики і лікування тютюнопаління / І. П. Смирнова, О. О. Кваша, І. М. Горбась та ін.— К., 2001.— 20 с.
7. Семиченко В. А. Психологія діяльності: Модульний курс для преподавателей и студентов.— К.: Издатель А. Н. Эшке, 2002.— 247 с.
8. Соколова И. М. Методы исследования адаптации студентов.— Харьков: ХМУ, 2001.— 276 с.
9. Циба В. Т. Системна соціальна психологія.— К.: ЦНЛ, 2006.— 328 с.

Ключевые слова: психофизиологическая готовность, мотивационная готовность, адаптационная готовность.

Key words: psychophysiological readiness, motivational readiness, adaptive readiness.

УДК 316.6

Л. Т. Тюття,
кандидат педагогічних наук

ПРОЕКТУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В статье раскрыты содержание, функции и специфика проектной деятельности преподавателей и студентов в процессе подготовки будущих специалистов социальной работы. Особое внимание уделено проектированию педагогических инноваций. Даны определения понятий «проектирование», «проект». Определены границы и перспективы использования проектирования в подготовке специалистов социальной работы.

The article is devoted to the problem of maintenance, functions and specific of project activity of teachers and students, is exposed in the process of teaching of future specialists of social work. The special attention is spared planning of pedagogical innovations. The article is given determination of concepts «planning», «project».

На думку видатного українського вченого С. Б. Кримського, «досвід майбутньотворення та конструювання в сучасній цивілізації показав, що здійснення актів переходу від теорії до практики, від минулого до майбутнього, від потенційного до актуального, від природнього до штучного потребує діяльності особливого типу. Такою діяльністю і є проектування та його головне концептуальне завдання — проект»[3].